

Tomo Tomšič, Anja Möderndorfer, Jaka Lah, Uroš Smolej, Veronika Valdes, Boris Kerč

Za narodov blagor – trnova pot na oder

IRA RATEJ

Cankarjeva satira *Za narodov blagor* v času nastanka ni razburila le tedanje javnosti, marveč je nehote dregnila tudi v kulturne razmere in delovanje tedanjega Deželnega gledališča, ki ga je vodil Fran Govekar, čeprav to ni bil Cankarjev namen. Gledališče, ki je v obdobju, ko sta ga vodila Fran Milčinski in Fran Govekar, poleg klasike uprizarjalo priredbe slovenskega ljudskega pripovedništva, namreč ni sodelovalo z nobenim resnim domačim dramatikom. V tem času je programska politika temeljila na gledališkem pragmatizmu, saj je z uprizarjanjem zabavljاشko naravnanih ljudskih iger gledališče stremelo k pridobivanju občinstva. In občinstvo je, kot tudi danes, najraje gledalo komedije. Cankarju so se ti tako imenovanemu ljudskemu okusu podrejeni dramski umotvori bolj ko ne gnusili, kot je zapisal v pismu Govekarju: »Takih stvari, kot so tiste tako imenovane narodne igre (narodne le v toliko, da se po kmečko kolne v njih), pa jaz nikoli ne bom pisal. Ne le mene, celo mojega peresa bi bilo sram. To se ne pravi občinstvo zabavati, – pravi se, ljudem okus kvariti, s surovimi špasi in kodrovsko sentimentalnostjo smešiti in skruniti poezijo in dramatiko. Če nameravate potisniti gledališče tako globoko: – jaz vam pri tem delu ne bom pomagal.«

Cankar se je zavedal moči odra, govorjene besede in neposrednosti gledališke izkušnje. Za seboj je imel že uprizoritev *Jakoba Rude*, medtem ko je o svojem dramskem prvencu (*Romantične duše*) tudi sam sodil, da ni zrel za na oder. Očitno je, da se je želel preizkusiti tudi v komediji. O ideji *Za narodov blagor* je pisal že leta 1899,

in sicer v pismu bratu Karlu: »Dela imam vse polno, in sicer sem se zopet z vso navdušenostjo prijel dramatike. Na tem polju moram doseči, kar sem se namenil; moram napraviti nekaj mojstrskega. Četudi napredujem v dramatiki presneto počasi, to nič ne de. Jaz mislim, da je ravno tukaj moj talent in moja moč. ... Zdaj pripravljam našim filistrom še nekoliko mastnejšo jed. [...] Obrcal sem vse slovensko naprednjaštvo, liberalnost, patriotično navdušenost (fej!) in globoko ljubezen do »preprostega« naroda (barab). Naslov te komedije je »Za narodov blagor.« Cankar je že med procesom pisanja ugotavljal, da se njegova komedija spreminja v jedko satiro, in ko je delo končal, je pisal Govekarju: »Naperjena (komedija) je proti frazam in frazerjem, ki imajo danes pri nas vso oblast v roki. Izraženo je vse skupaj rezko in jasno, da se bo gotovo marsikdo zgražal, – na moje veliko veselje. To bo najbrž moje zadnje zafrkujoče delo! Potem se bom spravil na stvari, kjer zafrkavanja ni več treba, temveč vse kaj drugega! Pisal sem Ti nekoč, da sem povedal v nji vse, kar se je nabralo v meni tekom par let; in to sem v resnici storil.« Avgusta 1900 je poslal rokopis založniku Schwentnerju in hkrati v Deželno gledališče in s tem sprožil dolgotrajen boj za objavo in uprizoritev. Založnik Schwentner, ki se je do novega Cankarjevega dela vedel zadržano, je komedijo objavil šele marca 1901.

V tistih časih so skoraj vsi časopisi objavljali knjižne recenzije. Objavljena Cankarjeva komedija je postala predmet podrobnih analiz in ocen. Avtorji teh recenzij so se do igre *Za narodov blagor* večinoma opredeljevali v skladu s svojim svetovnonazorskim in političnim prepričanjem. Katoliški *Slovenski narod* je, denimo, objavil oceno, da je Cankarjeva nova komedija nezrelo delo, ki predstavlja vrhunec njegovega dosedanjega opusa, vendar je tematika za mladega avtorja pretežka. *Učiteljski tovariš* je delo pohvalil in tudi Etbin Kristan v *Rdečem praporu* mu je pel slavo. Kljub temu, da je *Za narodov blagor* vzbudil zanimanje javnosti, se je uprizoritev odlagala in odlagala.

V gledališču je bila igra najprej sprejeta z odobravanjem. Cankar, ki je tedaj prebival na Dunaju, je v pismih pošiljal svoje predloge za zasedbo posameznih vlog in navodila, kako naj igralci igrajo. Vendar pa ni mogel neposredno vplivati na dogajanje okoli uprizoritve in tudi novice iz Ljubljane so do njega prihajale s časovnim zamikom. Po eni strani ga je razveselila vest objavljena v *Ljubljanskem zvonu*, da bodo 29. januarja 1901 uprizorili njegovo novo komedijo, po drugi strani pa ga je begalo, da se je gledališko vodstvo zavilo v molk. Na odlog uprizoritve je gotovo vplivalo nezadovoljstvo strankarskih veljakov tedanje liberalne stranke, čeprav tega ne potrjuje noben zapis. Pomembnejše je dejstvo, da se je medtem v Deželnem gledališču zamenjalo vodstvo. Vajeti gledališča je iz rok Milčinskega prevzel Govekar, ki je krstno uprizoritev *Blagra* dokončno pokopal. Deželno gledališče je tako namesto Cankarjeve novitete uprizorilo Govekarjevo priredbo Levstikovega *Martina Krpana*, ki je bila najavljena kot »moderna simbolistična drama, ki bo ... širokim slojem delala veliko veselja ... in vzgojila povsem nov publikum«. Publikum ni bil preveč očaran nad odrskim *Krpanom* in tudi tedanja kritika delu ni bila naklonjena. Je pa med ljubitelji gledališča nemalo veselja povzročila kobila Luca, ki se je na odru prestopala v vlogi Krpanove kobilice. Po eni izmed popoldanskih ponovitev jo je navdušeno občinstvo pospremilo do njenega domačega hleva

Primož Pirnat, Iva Krajnc Bagola

v šempetrskem predmestju in jo okrasilo z velikim vencem, česar do takrat ni bil deležen še noben slovenski dramski umetnik. Cankar je novico o ovenčanju kobile uporabil za kritično ost v članku *Krpanova kobilica*, v katerem je ošvrkal tedanje kulturne razmere in se pri tem tako zelo zameril Govekarju, da je slednji v svojem odgovoru neusmiljeno napadel Cankarjevo dramatiko. Cankar je odgovoril s še ostrejšim člankom z naslovom *Govekar in Govekarji*, v katerem med drugim piše: »Vsi Govekarji, od prvega do zadnjega, podcenjujejo narod in precenjujejo sebe. Razkrojili so narod v dva natančno ločena dela: v narod, ki ni zrel za kulturo, in v Govekarje, ki trpe strahovito ob tej nekulturi in ji zategadelj služijo.« Naslovni junak tega Cankarjevega članka je odgovoril s podtikanji in osebnimi žalitvami. Tako je Cankar zaključil to slavno diskusijo s slovito *Izjavo*, ki jo je objavil avgusta 1906 v *Naših zapiskih*, v kateri je zapisal: »Dokler bo Govekar v kakršnikoli zvezi z intendantco ljubljanskega gledališča, ne pride na oder nobena moja dosedanja in nobena prihodnja drama.« Javni spopad je sprožil val očitkov zoper Govekarja, ki je dva meseca po polemiki odstopil s položaja gledališkega intendanta, ki ga je po njem zasedel profesor Friderik Juvančič.

Cankarjeve komedije *Za narodov blagor* tako niso krstili v Ljubljani, temveč 28. februarja 1905 v Pragi. Presenetljivo pa je, da so v Deželnem gledališču leta 1904 krstno uprizorili novo Cankarjevo dramo *Kralj na Betajnovi*, ki je doživela velik uspeh in tako zanikala Govekarjeve očitke o nedramatičnosti Cankarjeve dramatike. Dejstvo je, da se slovenskemu gledališču v tistih časih ni dobro godilo tudi zaradi skromnih dotacij, dragih vstopnic in neugodnih organizacijskih okoliščin, ker so si slovenski gledališčniki morali deliti oder z Nemci. Slovenska publika se ni identificirala s slovenskim gledališčem, elita je rajši zahajala na nemške predstave, revnejši sloji pa so se pritoževali nad zasoljenimi cenami vstopnic. Tudi čas in prostor na odru za vaje in predstave sta bila Slovencem skopo odmerjena, Nemci so si uzurpirali najboljše termine (petek, soboto in nedeljo) in slovenskemu občinstvu niso dovolili sedeti v ložah. Resnici na ljubo je treba zapisati, da je imela tudi slovenska politika do gledališča in njegovega poslanstva ignorantski odnos. V bistvu jih gledališče ni zanimalo, tako Govekarju, ki ga je na mesto intendanta imenoval tedanji župan Ivan Hribar, tudi ni preostalo veliko manevrskega prostora za uprizarjanje resnejše dramatike. Kot je pričal v svojih *Spominih*: »Bil sem v istini faktotum: dramaturg, nadzornik skušenj, prevajalec, učitelj Čehov (igralcev) slovenskega jezika, angaževalec, glavni režiser itd. A odbor (Dramatičnega društva) je komandiral. Na sejah se o umetnosti nikoli ni govorilo, nego le o deficitu, o blagajni o golem obstanku gledališča ... Odbor je moral misliti le na to, kar donaša, a je odklanjal vse, kar bi utegnilo biti pasivno. Borba proti silni konkurenci bogatega nemškega gledališča, ... in kinematografov, je diktirala odboru in meni pota, ki niso vedno bila umetniška, a vedno vsaj gmotno zadovoljiva. V tedanji mali Ljubljani s piclo gledališko publiko drugače naše gledališče ne bi moglo obstajati. Dali smo marsikaj literarno in glasbeno umetniškega, toda nad prepadom nas je vzdrževal le lahek in najlažji gledališki žanr. Nadejal sem se, da mi bo zgodovina pravična in da mi prizna, da sem gledališče znal voditi in ga vzdrževati do boljših časov. Toda uračunal sem se.«

Ena izmed prvih potez novega gledališkega ravnatelja Juvančiča je bila uvrstitev komedije *Za narodov blagor* na repertoar. Pri pripravi na uprizoritev je sodeloval tudi Cankar s svojimi željami v zvezi z zasedbo igralcev, ki večinoma niso bile upoštevane. 11. decembra 1906 je *Narodov blagor* končno ugledal odrske luči in bil sprejet z navdušenjem. Ne le občinstvo, nad komedijo so bili navdušeni tudi kritiki in nekateri politiki. Menda je bila igra vseč tudi ljubljanskemu županu dr. Ivanu Hribarju. Zadovoljni so bili tudi gledališki odborniki, saj je blagajnik gledališča na občnem zboru aprila 1907 poročal, da so »pribitki znašali od 79 kron počenši do 984 kron, toliko je dosegel *Potopljeni zvon*, medtem ko je imel za *Narodov blagor* 826 kron«, bil je torej med najbolj obiskanimi predstavami. Cankar, ki je od te vsote prejel zgolj 100 kron tantiem, je v pismu svojemu založniku pripomnil: »Zaradi tantijem bi se pa res ne izplačalo pisati slovenske drame!«

Viri in literatura:

Ivan Cankar. *Kako sem postal socialist in drugi spisi*. Knjižnica Kondor, urednik Primož Vitez. Ljubljana: Mladinska knjiga, Založba, d. d., 2018.
Dušan Moravec. Študija v *Zbranih delih Ivana Cankarja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1967–1976.
Dušan Moravec. *Slovensko gledališče v Cankarjevi dobi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1974.
Primož Vitez. *Uporni duh Cankarjevega socializma*. Knjižnica Kondor, urednik Primož Vitez. Ljubljana: Mladinska knjiga, Založba d. d., 2018.
Več avtorjev. *Slovenska kronika XIX. stoletja*, 1884–1899. Ljubljana: Nova revija, 2003.
Več avtorjev. *Slovenska kronika XX. stoletja*, 1900–1941. Ljubljana: Nova revija, 1995.